

♦♦♦ FÜLÖPNÉ ERDŐ MÁRIA

Tolerancia vagy elutasítás?

Pedagógusjelöltek értékorientációja egy empirikus vizsgálat tükrében

I. TÁRSADALMI PROBLÉMÁK ÉS KUTATÁSOK – ÚTKERESÉSEK

Korunk embere egy gyorsan változó, rohamosan fejlődő, emberi és társadalmi szempontból heterogén világban él, amelyben egyre nagyobb szükség van az egymástól jelentősen eltérő gondolkodású, kultúrájú, fajú, vallású személyek és csoportok egymást elfogadó, megértő, békés együttélésére, sőt együttműködésére. A XXI. század emberének ebben a közegben kell helytállnia úgy, hogy a fejlődés, és sokszínűség kínálta új lehetőségeket helyesen használja, ugyanakkor ne vesse el az elődök hagyományait, értékeit, ne veszítse el önmeghatározottságát és identitását. Mindebben harmóniát kell teremtenie, mert csak így lesz képes egyéni és társadalmi szinten megfelelni az egyre újabb és újabb követelményeknek és kihívásoknak. Ez a probléma az értékrend, az értékek átadása, a nevelés és az oktatás területén különösen határozottan jelentkezik.

Sokat hallani manapság az „értékválság” fogalmát. Egyesek a hagyományos értékrend teljes összeomlásáról, mások az értékfogalom radikális átalakulásáról, ismét mások az értékek viszonylagossá válásának folyamatáról beszélnek. Számos társadalmi jelenség árulkodik arról, hogy ez a probléma valószínűleg. Sokat tárgyalt kérdés a tolerancia, a befogadás és kirekesztés, a mássághoz való egyéni és társadalmi viszonyulás problémaköre is.

Az értékrend, a közgondolkodás alakulása, a többség véleményének jellegzetességei erőteljesen hatnak a tolerancia és intolerancia alakulására, a viselkedésformák és attitűdök jellegére. A társas kirekesztés gyakori, ugyanakkor rendkívül összetett jelenség, amely a történelem során számos formában jelent meg, és ma is jelen van mindennapi életünkben. Egyre többen kutatják a társas kirekesztés okait, hátterét és következményeit, amelyek kétségtelenül rendkívül súlyosak lehetnek idegéletani, érzelmi, kognitív tekintetben és a viselkedés szintjén egyaránt.¹

¹ HIPPEL – FORGAS – WILLIAMS, *A társas kirekesztés pszichológiája – Kitaszítás, kiközösítés, elutasítás, szekálás* (Gondolat Kiadó, Budapest 2006) 14.

„A társadalmi kirekesztés problematikája a társadalmi minőség elgondolásának keretein belül értelmezhető. Dinamikus átmenetben vizsgálható makro- és mikroszint között, a szervezetek és intézmények, illetve a közösségek, csoportok és egyének közötti kapcsolatra összpontosítva. A közösségek szintjén két fő dimenziója különítendő el: az identifikáció és a részvétel területei. A társadalmi kirekesztés kérdésköre már Max Weberrel bekerült a szociológia tárgykörébe. Weber e fogalommal a társadalmi csoportok verseny során tapasztalható egyik kollektív megnyilvánulási formáját illette, amikor is az adott csoport egy másikat, annak valamilyen külső attribútumát alapul véve zárja ki a versenyből. Ez a külső tulajdonság lehet az etnikai hovatartozás, a vallás, a nyelv, a származás, a lakóhely és sok más egyéb, a végeredmény mindig ugyanaz: társadalmi kirekesztés.”²

Gyakran a hátrányos helyzet, a szegénység, esetleg az egészségkárosodás valamilyen formája vezet elutasításhoz, kirekesztéshez. A CE.R.FE. *Étude sur les Indicateurs d'Exclusion Sociale* címmel fémjelzett vizsgálata a dekvalifikáció 18 területét különítette el, amelyeket az egész EU szintjén, statisztikákra alapozva határoztak meg. Az említett indikátorokat ezt követően három további szintre osztották attól függően, hogy mik azok az egységek, amelyekre vonatkoznak: egyénre, társadalmi csoportra vagy egy adott földrajzi területen lakó népességre. A dekvalifikáció egyes kritikus formái a közvetlen kirekesztéssel egyeznek meg, míg más dekvalifikációs típusok együttes hatása közvetetten idézi elő a társadalmi kirekesztettséget, ezért a jelenségek illetően vizsgálata során a dekvalifikáció helyett pontosabb magának a társadalmi kirekesztésnek a fogalmát használni. A tanulmányban három indexet képeznek: egyet minden egyes direkt társadalmi kirekesztés-jelenség számára, egyet a túlsúlyban levő közvetett társadalmi kirekesztés-szituációk számára, egyet pedig a megmaradó, az első kettő által fel nem tárt társadalmi kirekesztés mérésére.³

Hazánkban is gyakoriak a társadalmi kirekesztés közvetett és közvetlen megnyilvánulásai, illetve azok a jelenségek, amelyek az elutasított személyeknek cselekedeteiben megjelenő válaszreakcióként értelmezhetők. Elég áttanulmányozni csupán egyetlen hét híranyagát, hogy erről meggyőződhesünk. Olvashatunk, hallhatunk iskolai erőszakról, alkohol és drogfüggésből származó halálesetekről, nemzetiségi és etnikai különbségekből eredő bántalmazásokról, gyermekpornográfiáról, sőt olyan óvodásokról, akiket tolvajok bűntársnak

² FÜLEKI Dániel, *A társadalmi kirekesztés és befogadás indikátorai*, in *Szociológiai Szemle* (2001)2. 84–95.

³ BROWN, Phillip – CROMPTON, Rosemary, *Gazdasági átstrukturálódás és társadalmi kizárás*, in LENDYEL György – NAGY Beáta (szerk.), *Az európai integráció társadalmi feltételei és hatásai* (Aula Kiadó, Budapest 2007) 35–67.

használtak fel. Több kutató tanulmányozza, hogy a kirekesztett egyének hogyan észlelik társas környezetüket, és hogyan reagálnak rá; hogyan szűrik és értelmezik úgy az információt, hogy az segítsen nekik megküzdni a kirekesztettség helyzetével, vagy éppen fenntartsa a kirekesztettséget, ami szintén gyakori. A társas kirekesztésre adott adaptív és maladaptív reakciók természetével és okaival is foglalkoznak. Olyan kutatások is vannak, amelyeknek célja a társas kirekesztés, valamint a proszociális és antiszociális viselkedés közötti összefüggések feltárása.⁴

Többen elemzik a másság kérdéskörét is. Megállapításaik szerint: „...a másság-szemléletben csoportok véleménye tükröződik más csoportokról, csoportok viszonyulása fejeződik ki más csoportokhoz. Ha az individuum egyedi jellegzetességei miatt fogad el vagy utasít el egy másik individuumot, akkor nem beszélhetünk másság-tudatról vagy – szemléletről. A másság-szemlélet esetében az individuum valamilyen stigmatizált csoportosságot hordoz, és e csoportosság miatt válik elutasítottá. Az az egyén, akinek szociális percepciójában dominánssá válik a másság-szemlélet, a csoportjellegzetességeket előbb észleli, mint a személy egyedi tulajdonságait, és az egyénen megjelenő taszító, távolságnövelő csoportosságokat az individuum emberi minőségét károsító tulajdonságként érzékeli.”⁵

Ebbe a jelenségkörbe tartozik például két focicsapat szurkolóinak ellentéte, amelyben az egyének személyes tulajdonságai semmiféle szerepet nem játszanak, hiszen nem egyéneknek, hanem csupán az ellenszenves szurkolói csoport tagjának látják egymást. Emberi kapcsolataink jelentős része csoportkapcsolat, és egészen sajátos pszichológiai jelenségszférába sorolható. A csoportkapcsolatra az a jellemző, hogy nem elsősorban egy másik személyhez szól, hanem inkább egy csoportnak, amiben a személyek valamilyen szempontból hasonlóak. A csoportkapcsolat tehát az egyén szempontjából kevésbé specifikus, mint a személyközi kapcsolat. A gyerekek, fiatalok fejlődésében a csoportkapcsolatok nagyon lényeges szerepet játszanak.⁶

A személy identitásának kialakulásában nélkülözhetetlen szerepe van a különböző csoportoknak, a csoporthoz tartozás, illetve a csoporttól való elhatárolódás élményének, ugyanakkor lényeges, hogy már a felnőtt kor előtt kialakuljon egyfajta agresszivitástól mentes, elfogadó, békés attitűd a más csoportokhoz tartozókkal szemben.

⁴ HIPPEL – FORGAS – WILLIAMS 46.

⁵ FERGE Zsuzsa, *Szegénység, depriváció, a szegénység kultúrája* (Gondolat Kiadó, Budapest 1999) 23.

⁶ BUDA Béla, *Csoportjelenségek a gyermek- és ifjúkorban* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2003) 49.

A kirekesztés megelőzésében, a hátrányos helyzet leküzdésében eredményesek lehetnek az integrált megközelítések, ebben kulcsszerepük van a közösségfejlesztőknek, a pedagógusoknak, egyházi személyeknek, a helyi közművelődésben dolgozó hivatásos munkatársaknak és önkénteseknek.⁷

Ha ezek a szakemberek idejében felismerik a környezetükben jelentkező társadalmi problémákat, csoportjaik és közösségeik bevonásával és a helyi lehetőségek építő jellegű összehangolásával jelentősen erősíthetik az egyének és közösségek önbecsülését, önbizalmát, illetve kiegyensúlyozottabbá tehetik a különféle csoportok egymással való kapcsolatát, és az egyének társadalmi beilleszkedését is elősegíthetik. Erre a felismerésre reagálva jött létre Portugáliában egy nemzeti befogadó, felzárkóztató stratégia. A koncepció jól átgondolt, átfogó és az ország szellemi elitjére épít, átgondolva és összehangolva a felnőttoktatás és közművelődés lehetőségeit az esélyegyenlőség támogatásában. Az öntevékeny civil szervezetek igen aktívak a különféle programok megszervezésében, a külső és belső források feltárásában, felhasználásában.⁸

Az egyének személyes életvitelében tükröződő értékrendi kérdésekben szintén bonyolult a helyzet. A mindennapi kommunikáció során gyakran szembe-sülünk azzal, hogy ugyanazt a cselekedetet az egyik személy helyesnek, míg egy másik súlyosan elítélendőnek, helytelennek, károsnak tartja. Erre is találunk sajtóban szereplő példákat, ilyen volt például a melegek felvonulása és az azt kísérő ellendemonstráció. Itt nyilvánvalóan két teljesen ellentétes szemlélet ütközött. De erre a jelenségre lehet példa az is, amikor egy kisiskolás elmeséli a szüleinek, hogy intót kapott, mert verekedett. Az egyik szülő reakciója az, hogy jól tetted, véd meg magad, a másik szülő pedig elmarasztalja a gyereket, és arra buzdítja, hogy máskor keressen békésebb megoldást. Tapasztaljuk tehát, hogy értékrendi kérdésekben nincs társadalmi szintű konszenzus. Joggal feltételezhetjük, hogy ez alól a jelenség alól a pedagógusok sem jelentenek kivételt, vagyis az ő nézőpontjuk is rendkívül heterogén ebben a tekintetben.

Könnyen belátható, hogy, ha nincs egy társadalmi szinten legalább főbb vonalaiban, sarokpontjaiban általánosan elfogadott értékrend, akkor fennáll a veszélye annak, hogy előbb-utóbb kaotikussá, irányíthatatlanná és hosszabb távon kezelhetlenné válnak a társadalmi folyamatok, illetve a nevelés konkrét nevelési cél, tartalom hiányában megvalósíthatatlanná válik. Mindezen szempontok fényében nagyon aktuális, és behatóbb elemzésre érdemes területnek tűnik az értékorientáció kérdése.

⁷ *Overcoming exclusion. Portugal* (OECD, Paris 2000) 178.

Hol tart az értékek viszonylagossá válásának folyamata? Milyen mértékűek a problémák? Melyek azok kérdések, amelyekben még megvan a konszenzus? Milyen tényezők mentén oszlanak meg legjobban a vélemények? Gondolkodnak-e egyáltalán az emberek értékrendi kérdésekről? Ismerik-e pontosan az ebbe a körbe tartozó fogalmak jelentését? Mennyire van élő, aktivizálható szókincsük ezeknek a gondolati tartalmaknak a kifejezésére? Van-e szignifikáns különbség értékrendi tekintetben a különböző életkorú, ill. különböző településtípuson élő személyek között? Mennyire él a tolerancia, milyen mértékben van jelen az elutasítás és a kirekesztés az értékrendben? Mindezek megválaszolása nagyon összetett kutatási feladat, melyet több lépcsőben szeretnék megvalósítani.

Jelenleg a kutatás első fázisának adatait elemezzük, értékeljük.

II. A VIZSGÁLAT ISMERTETÉSE

1. A kutatás tárgya, célja az első fázisban

A kutatás első fázisában pedagógusjelöltek értékorientációját vizsgáltam. Ennek érdekében több száz nappali és levelező tagozaton tanuló óvodapedagógus, tanító, csecsemő- és kisgyermek nevelő-gondozó, illetve hittanár szakos hallgató válaszait gyűjtöttem össze és elemeztem.

(A második, harmadik, ill. további fázisokban más társadalmi csoportok – vállalkozók, mezőgazdaságban, iparban, a különböző szolgáltatások területén dolgozók adatait kívánom összegyűjteni, elemezni, és összehasonlításokat megfogalmazni.)

Elsődlegesen vizsgálandó csoportként azért választottam a pedagógusjelölteket, mert a következő nemzedékek nevelése szempontjából az ő szemléletüknek van talán a legkiemelkedőbb jelentősége.

A kutatás tárgya:

- Pedagógusjelöltek pozitív értékorientációinak feltárása
- Pedagógusjelöltek negatív értékorientációinak feltárása
- Pedagógusjelöltek értékrendhez kapcsolódó verbális kultúrájának feltárása
- Pedagógusjelöltek értékrendhez kapcsolódó fogalomkészletének feltárása

⁸ HARANGI László – KELNER Gitta, *A kirekesztés legyőzése a felnőttoktatás és a közművelődés módszereivel Portugáliában*, in *Új Pedagógiai Szemle* (2008) 1. 29–34.

A kutatás célja, hogy a kérdőíves felméréssel nyert adatokra támaszkodva, és a téma hazai és nemzetközi szakirodalmát áttekintve tanulságokat fogalmazunk meg, illetve a kutatási eredmények és elméleti ismeretek birtokában javaslatokat dolgozzunk ki a helyzet javítása, kezelése érdekében.

Az eddigiekben tárgyalt kutatási problémák alapján a következő hipotézisek fogalmazódtak meg:

- A pedagógusjelöltek életkora és értékorientációja között összefüggés mutatható ki. (Az idősebbek között nagyobb arányban található olyanok, akik a hagyományos keresztény értékeket preferálják.)
- A településtípus és a pedagógusjelöltek értékorientációja között összefüggés mutatható ki. (A községekben élők körében erőteljesebben élnek a hagyományos keresztény értékrend elemei, mint a nagyvárosiak között.)
- A képzés jellege és az értékrend között összefüggés mutatható ki. (A hittanár szakosok értékrendje homogénebb és szignifikánsan magasabb közöttük a hagyományos keresztény értékeket előnyben részesítők aránya.)
- A képzés jellege és az erkölcsi értékrenddel kapcsolatos fogalomkészlet árnyaltsága között összefüggés mutatható ki. (A hittanárnak készülők fogalomkészlete differenciáltabb e tekintetben, mint társaiké.)
- A képzés jellege és az erkölcsi értékrenddel kapcsolatos verbális kifejező-készség szintje között összefüggés mutatható ki. (A hittanárnak készülők kifejező-készsége pontosabb, differenciáltabb e tekintetben, mint társaiké.)

A felsorolt főhipotézisek többségéhez alhipotézisek társulnak, melyek az adott problémakör egyes részkérdéseire irányulnak. E részfeltevések egyenkénti megválaszolása teszi lehetővé a főhipotézisek igazolását vagy elvetését.

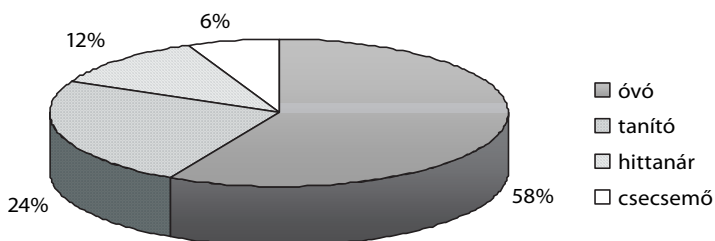
2. A vizsgálat módszerei

Az adatgyűjtést kérdőíves felméréssel végeztem 2008 év tavaszán. A kikérdezésben közel 500 pedagógusjelölt vett részt. A vizsgálat szempontjából célszerűnek tűnt a zárt végű és a nyitott kérdések együttes alkalmazása. Az írásbeli kikérdezés során a pozitív és negatív értékrendi választások intenzitásának méréséhez tízfokú Likert-típusú skálát alkalmaztam. A hipotézisekben megfogalmazott összefüggések megállapítása a teljes adatsor számítógépes rögzítése után matematikai statisztikai módszerek felhasználásával történt.

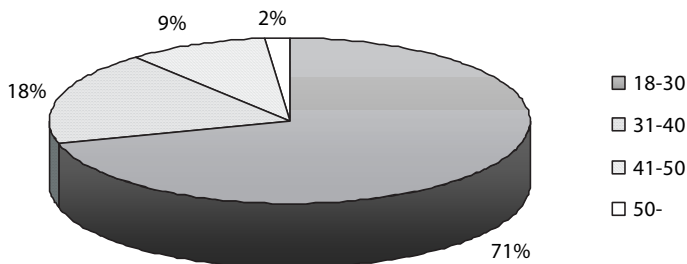
3. A minta jellemzése

A kérdőíves felmérést az Apor Vilmos Katolikus Főiskola nappali, esti és levelező tagozatos hallgatóinak körében végeztem. A vizsgálatban 474 hallgató vett részt, akik nevük feltüntetése nélkül válaszoltak a kérdésekre.

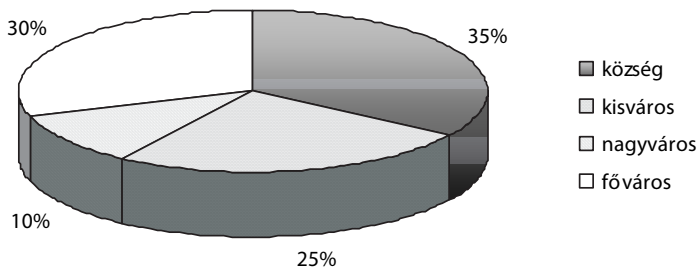
Képzés jellege szerinti megoszlás

Életkori megoszlás

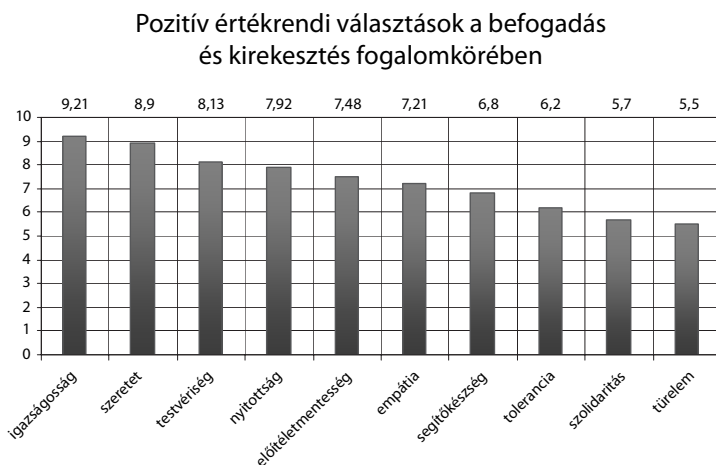
Lakóhely szerinti megoszlás

III. AZ ADATOK ELEMZÉSE

A felmérés során nyert szerteágazó adatsorból most azokat mutatom be, amelyek a befogadás és kirekesztés témájához leginkább kapcsolódnak.

1. Pozitív értékrendi választások

A fogalomkörbe tartozó erkölcsi értékek közül az igazságosság kapta a legmagasabb pontszámot, a tízfokú skálán 9,21 átlag értékkel. Az igazságosság kizárja a hátrányos megkülönböztetés, a kirekesztés, a fajgyűlölet minden formáját. A pedagógusjelöltek körében nagyon preferált érték.⁹

Ezt követi a most vizsgált körbe sorolható fogalmak közül a szeretet 8,9-es értékkel, ami szintén kizárja a kirekesztést és gyűlölködést, sőt ennek ellenkezőjét, a pozitív odafordulást, és elfogadást is tartalmazza.

A testvériség 8,13 pontszámmal a harmadik helyen szerepel, ez a fogalom is feltételezi egymás egyenlő félként való elfogadását, így ellentétben áll a kiközösítés minden formájával. A nyitottság 7,92 pontszámot kapott, divatos fogalom, feltétlenül a tőlünk eltérő gondolkodású, viselkedésű, származású személyek iránti pozitív, érdeklődő hozzáállást is magában foglalja, kizárja a merev elutasítást.¹⁰

⁹ DÖRÖMBÖZI János, *Erkölcsi alapismeretek* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2003) 41–54.

¹⁰ GAY, Geneva, *A kulturálisan érzékeny pedagógia lehetőségei*, in *A kulturálisan érzékeny iskola* (Educatio KHT, Budapest 2008) 53–61.

Az előítélet mentesség 7,48 pontszáma is magas érték, tehát fontosnak tartják, összefüggése a befogadással és elfogadással nyilvánvaló és szoros.

Az empátia 7,21 ponttal fontosnak tartott tulajdonságnak minősül, erőteljesen segíti a befogadást és elfogadást, ha érzelmi és intellektuális síkon tudunk azonosulni mások világával.¹¹

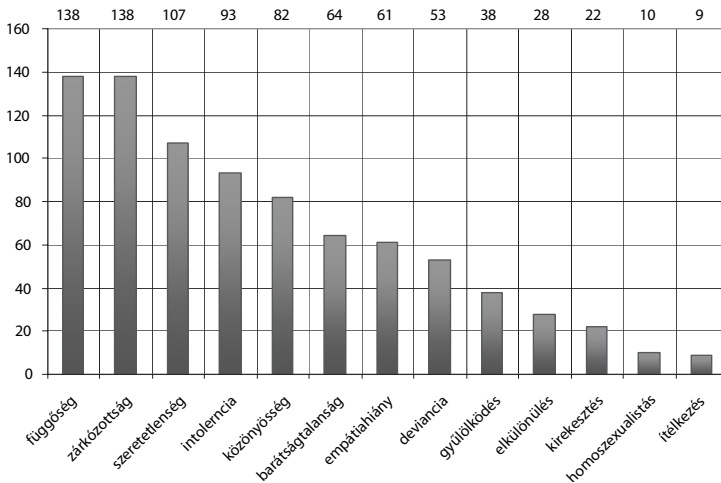
A segítőkészség 6,8 pontot kapott. Aki segítőkész, az a tőle eltérő helyzetű, más identitású emberben sem feltétlenül az elutasítás lehetőségét fedezi fel, hanem segítőkész irányultsága miatt inkább törekszik előmozdítani a beilleszkedését.

A tolerancia 6,2, a szolidaritás 5,7 és a türelem 5,5 ponttal érdemel még említést ebben a körben.¹²

Egyértelműen látható, hogy a jövő pedagógusok sok olyan tulajdonságot tartanak fontosnak és értékesnek, amely a befogadás és mások elfogadásának irányába hat.

2. Negatív értékrendi választások

Negatív értékrendi választások a befogadás és kirekesztés fogalomkörében

¹¹ BUDA Béla, *Az iskolai nevelés a lélek védelmében. Az iskolai mentálhigiéne alapelvei* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2003) 45–73.

¹² NAHALKA I. – TORGYIK J., *Megközelítések. Roma gyerekek nevelésének egyes kérdései* (Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 2004) 5–37.

A negatív értékrendi választások körében nyitott végű kérdéseket alkalmaztunk. Ez a megoldás lehetőséget adott arra, hogy mindenki szabadon fogalmazza meg válaszait, és az említett tényezők fontosságát egyúttal egy tízfokú skálán értékelje is. A hallgatók azt jelölték meg, hogy mely tulajdonságokat, személyiségjegyeket tartanak a leginkább elutasítandónak, kerülendőnek, károsnak. Az elemzés során a tárgykörbe tartozó fogalmakat 6-os vagy annál magasabb értékkel megjelölők válaszainak darabszámát összegeztük.

Az adatokból látható, hogy erősen elutasítandónak tartják a függőségeket, különösen az alkohol és drogok vonatkozásában. Hangsúlyozottan szerepel még a zárkózottság, szeretetlenség, intolerancia, közönyösség, barátságtalanság, empátiahiány, a deviancia és a gyűlölködés is. Említik még az elkülönülést, a kirekesztést, a homoszexualitást és az ítélkezést, mint elutasítandó tulajdonságot.¹³

Fontos kiemelni, hogy senki sem jelölt meg faji, etnikai, vallási vagy társadalmi különbségekre utaló fogalmakat negatívumként. Ennek hátterében többféle okot feltételezhetünk:

1. Lehetséges, hogy a vizsgálatban részt vevő, jövődő pedagógusokban valóban nem élnek etnikai, faji, vallási jellegű előítéletek.
2. Ha élnek is bennünk ilyen irányú ellenszenvék, negatív érzelmek, ezeket nem fogalmazzák meg, mert a tudatos döntés szintjén nem azonosulnak az ilyen típusú gondolatokkal. Ez azonban nem jelenti azt, hogy adott esetben cselekedeteiket sem befolyásolják ezek az érzelmek. „A kisebbségek jogait védő törvényekkel egyetértő és végső soron e törvények megalkotásában közvetve részt vevő, többségi lakosság azonban a hétköznapi érintkezés szintjén általában továbbra is elzárkózó, idegenkedő magatartást tanúsít a roma nemzetiségű emberekkel szemben. A szemlélet ellenáll azoknak a társadalmi elvárásoknak, amelyeket a jog már legitimált.” – állapítja meg Ferge Zsuzsa a témával foglalkozó tanulmányában.¹⁴

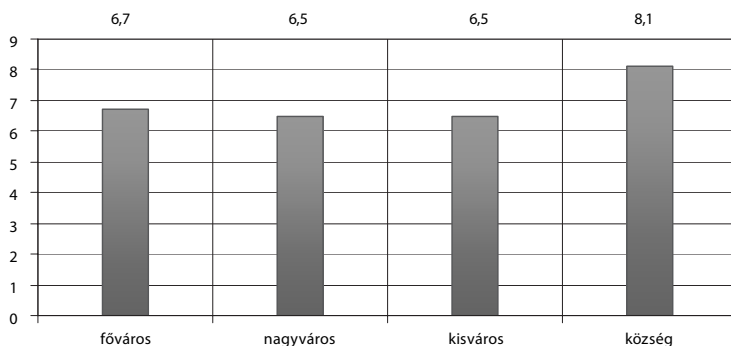
Az adatokat elemezve megállapítható, hogy életkori szempontból, illetve a képzés jellege szerint nincs szignifikáns különbség a befogadás – kirekesztés kérdéskörben adott válaszok arányai között, viszont a település jellege hatást gyakorol a válaszokra.¹⁵

¹³ GAY, Geneva, *A törődés ereje*, in *A kulturálisan érzékeny iskola*, 27–33.

¹⁴ FERGE 56.

A hatás abban ragadható meg, hogy a községben élőket jobban foglalkoztatják a befogadás-kirekesztés címszó alá sorolható értékrendi vonatkozások, és fontosabbnak tartják ezeket. Válaszaikban gyakrabban és magasabb fontosságú pontszámmal minősítve említik, mint a kutatás többi résztvevője.

A befogadás-kirekesztés témakörében említett fogalmak fontossági mutatóinak átlaga a település jellege szerint

A jelenség magyarázata lehet, hogy a községek társadalmi struktúrája, közösségi élete, szokásai miatt a kirekesztés vagy befogadás az egyének élete szempontjából átfogóbb jelentőségű, így fontossága felértékelődik. Úgy tűnik, ezen a területen a kisközségek lakói sebezhetőbbek, kiszolgáltatottabbak társaiknál.¹⁶

A negatív értékrendi választások kapcsán érdemes még szót ejteni azokról a tényezőkről, amelyek a fogalomkészlet és kifejezőmód árnyaltságát érintik. A kifejezőmód elemzése nyújt eligazodást ebben a tekintetben.

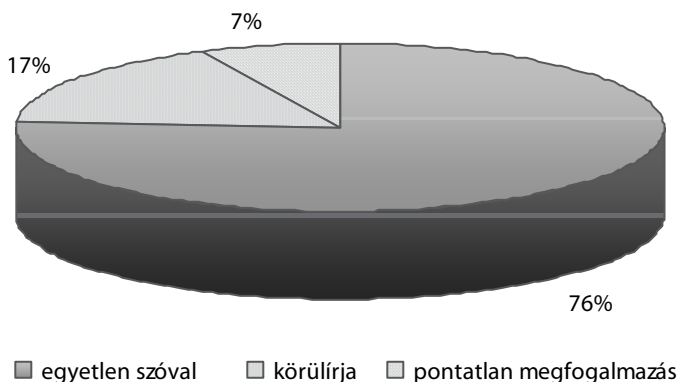
Azt vizsgáltam, hogy a válaszolók hány százaléka fejezi ki pontosan egyetlen szóval a fogalmat, hány százaléka fejezi ki körülírással az olyan erkölcsi fogalmat, amelyre van egyetlen szavas kifejezési lehetőség is, illetve hány százalék ír értelmetlen, zavaros, pontatlan meghatározást.

Az eredmény a következő: Egyetlen szóval, pontosan: 76%
 körülírja: 17%
 pontatlan, zavaros: 7%

¹⁵ *Az Oktatási Jogok Biztosának 2007. évi beszámolója* (Oktatási Jogok Biztosának Hivatala, Budapest 2008) 5–9.

¹⁶ MÉREI Ferenc, *Közösségek rejtett hálózata* (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1999) 29–42.

A befogadás-kirekesztés témakörében említett fogalmak verbális kifejezőképességének szintje

Látható, hogy bőven hagy kívánnivalót maga után a nyelvi kifejezőképesség szintje ebben a tekintetben. Feltételezhető, hogy a passzív szókincsrel jobb a helyzet, de az aktív szókincsből $17+7\%=24\%$ nem tudja előhívni a kifejezendő tartalmat pontosan leíró kifejezést.

3. Összegzés

Összegzésképpen megállapítható, hogy a vizsgálatban résztvevő pedagógusjelöltek magasra értékelnek számos olyan tulajdonságot, amely előmozdítja a befogadást, az elfogadást, a társadalmi és egyéni békét, lehetővé teszi mások megértését és egyenlőségük elfogadását. Ugyanakkor elutasítják a függőségeket, a szeretetlenséget és a közönyt, az intoleranciát és a devianciát, a homoszexualitást. Feltételezhető, hogy azok a személyek, akik ezekkel a tulajdonságokkal rendelkeznek, szintén legalább bizonyos mértékű elutasításban részesülnek, jelenlétük a közösségben problémaforrásnak minősül. Ez nem jelent szükségképpen elutasítást vagy kirekesztést, de feltétlenül növeli ennek esélyét. Fontos hangsúlyozni, hogy etnikai, faji és vallási kirekesztésre, előítéletre vonatkozó adatokkal egyetlen kérdőívben sem találkoztunk. A felmérés alapján tehát a befogadó szemlélet dominanciája egyértelműen kibontakozik jövőendő pedagógusaink körében.